

Afyonkarahisar’da Leblebici Sarı es-Seyyid el-Hâc Ahmed Ağa Vakfı*

SAİM SAVAŞ

Uşak Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türkiye
Usak University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Türkiye
saimsavaş@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-1533-2177>

GÜL ÇİÇEK

Uşak Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Türkiye
Usak University, Institute of Graduate Education, Türkiye
cicekg90gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-9644-4973>

Öz

Vakıf, insanların menkul veya gayr-i menkul mal ve mülkünün tamamını ya da bir kısmını dayanışma ve yardımlaşma duygusuyla Allah rızası için bağışlamasıdır. İslam’ın ilk döneminden beri varlığını gösteren vakıflar, Müslüman Türk devletlerinde gelişerek bir müessese özelliğine bürünmüş ve Osmanlı Devleti’nin teşekkülü ile birlikte tekamülün zirvesine erişerek sosyal, ekonomik ve kültürel açıdan topluma şekil veren bir kurum hüviyeti kazanmıştır. Ayrıca, vakıflar Osmanlı Devleti’nde pek çok eserin ortaya çıkmasını kolaylaştırarak geçmişin karanlıklarına ışık tutmuştur. Leblebici Sarı es-Seyyid el-Hâc Ahmed Ağa Vakfı da bu anlayışın devamını temsil etmektedir. Nitekim bu prensiple meydana getirilen vakıf eserlerinden biri de 19. yüzyılın ortalarında Afyonkarahisar’da inşa edilen Leblebici Sarı es-Seyyid el-Hâc Ahmed Ağa Camii ve medresesidir. Arşiv kayıtlarına göre bu yapı, klasik mimarinin yerleşik normlarını takip eden, medrese ve ilgili öğrenci hücreleriyle çevrili merkezi bir cami ile karakterize edilir. Ancak bu yapılar topluluğunda farklı tarihlerde meydana gelen yangınlar, savaşlar ve doğal afetler sebebiyle çok sayıda restorasyon gerçekleştirilmiştir. Leblebici Sarı es-Seyyid el-Hâc Ahmed Ağa Camii, günümüzde Yoncaaltı Camii olarak tanınmakla birlikte 10 Eylül 1840 tarihli vakfiyede Tevfikiye Camii olarak kaydedilmiştir. İşbu çalışmada; Leblebici Sarı es-Seyyid el-Hâc Ahmed Ağa vakfının sağladığı hizmetler, vakıftan kimlerin faydalandığı, vakfın gelir ve giderleri, görevliler ve ücretleri ile vakıftaki usuller ve şartların ele alınması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Afyonkarahisar, Vakıf, el-Hâc Ahmed Ağa.

Leblebici Sarı al-Sayyid al-Hâj Ahmad Agha Waqf in Afyonkarahisar Abstract

Waqf (foundation) refers to the donation of all or part of one’s movable or immovable property for the sake of Allah with a sense of unity and solidarity. Waqfs, which have existed since the early period of Islam, developed in the Muslim Turkish States and evolved into an

institution, and with the foundation of the Ottoman State, they reached the peak of perfection and gained the identity of an institution that shaped the society socially, economically, and culturally. Additionally, the waqfs have shed light on the darkness of the past by facilitating the emergence of numerous works in the Ottoman State. Leblebici Sarı al-Seyyid al-Ĥāj Aĥmad Agha Waqf represents a continuation of this ethos. Indeed, one of the waqf structures created with this principle is Leblebici al-Sayyid al-Ĥāj Aĥmad Agha Mosque and madrasa, which was built in Afyonkarahisar in the mid-19th century. According to archival records, this structure is characterized by a central mosque surrounded by a madrasa and associated student cells, following the established norms of classical architecture. However, many restorations were carried out in this waqf due to fires, wars, and natural disasters that occurred at various times. The mosque located in the Leblebici al-Sayyid al-Ĥāj Aĥmad Agha Waqf is known today as Yoncaaltı Mosque, but it was registered as Tefikiye Mosque in the endowment dated September 10, 1840. This study aims to discuss the services provided by the Leblebici Sarı al-Sayyid al-Ĥāj Aĥmad Agha Waqf, the beneficiaries of the waqf, the income and expenses of the waqf, the officials and their salaries, and the procedures and conditions of the waqf.

Keywords: Ottoman State, Afyonkarahisar, Waqf, al-Sayyid al-Ĥāj Aĥmad Agha.

Giriş

Vakıf, Arapça kökenli bir kelime olup “durdurmak” ve “alıkoymak” anlamlarına gelmektedir. Bu kelime terim olarak ise bir kişinin, Allah’a yakın olmak amacıyla, menkul veya gayr-i menkul mal ve mülkünü içtimai, dini ve hayri bir amaç için kullanmasıdır.¹ Bir kişinin menkul veya gayr-i menkul mal ve mülkünü hayırlı bir amaç doğrultusunda kullanabilmek adına kurduğu vakfın yönetimini, işleyişini ve hükümlerini kadı denetlemiş olup onun tüm bu süreçleri kaydettiği belgeye vakfiye adı verilmektedir.² Bu kayıtlar, vakfın daha kuruluşu sırasında kaleme alındığı için vakıf çalışmalarında kullanılan en temel kaynaktır.³ Şüphesiz vakfiyeler, kendi dönemlerinde içtimai, iktisadi ve dini bilgilerden mülhem olduğundan tarihi

*Bu makale Uşak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tarih Ana Bilim Dalı, Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi Bilim Dalında Prof. Dr. Saim Savaş danışmanlığında Gül Çiçek tarafından hazırlanmakta olan doktora tezinden üretilmiştir.

¹ Hacı Mehmet Günay, “Vakıf,” *DİA*, 42: 475-479; Bahaeddin Yediylıdız, “Vakıf,” *DİA*, 42: 479-486; Ali Himmet Berkı, *Vakfa Dair Yazılan Eserlerde Vakfiye ve Benzeri Vesikalarda Geçen İstilah ve Tabirler*, 54; Bahaeddin Yediylıdız, “Vakıf,” *DİA*, 13: 153-172; Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, 3: 577.

² Bahaeddin Yediylıdız, *Türkiye’de Vakıf Müessesesi*, 4; Vakıf teşkilatının teşekkül aşamasında resmi kayıtlar defterlere kaydedilmemiş, işler sözlü bir şekilde yürütülmüştür. Ancak hasıl olan bazı sorunlardan dolayı vakıf şartlarının, banı ve yapı isimlerinin, vakfın gelir ve giderlerinin yazılı olarak kaydedilmesine ihtiyaç duyulmuştur. Bunun sonucunda vakfiye denilen kayıtlar ortaya çıkmış ve bu kayıt sistemi uygulaması varlığını asırlar boyunca sürdürmüştür. Ayrıntısı için bkz. Osman Gazi Özgüdenli, “Vakfiye,” *DİA*, 42: 465-466; Berkı, *Vakfa Dair Yazılan Eserlerde Vakfiye ve Benzeri Vesikalarda Geçen İstilah ve Tabirler*, 57.

³ Yasin Yılmaz, *Örfîzâde Vakfı*, 2.

manada da değerli bilgiler ihtiva etmektedir. Dolayısıyla vakfiyelerin tek ve özellikli belgeler olarak görülmesi mümkündür.⁴

Kur'an-ı Kerim'de "vakıf" ifadesi doğrudan yer almasa da dolaylı olarak kişinin malını Allah yolunda, muhtaç, kimsesiz ve fakir insanlarla paylaşmasını öğütleyen ayetler bulunmaktadır.⁵ Ayetlerde olduğu gibi hadisler de İslam toplumlarında vakıf müessesinin geliştirilip yayılmasında önemli role sahiptirler.⁶ Bireyin her türlü ihtiyacını karşılamak amacıyla ortaya çıkan vakıflar, ilginin artması, zamanın ilerlemesi üzerine milletlerin kültürel ve sosyal yapısı, eğilimleri, ihtiyaçları, devlet yöneticilerinin ve varlıklı kişilerin verdiği önemle gelişerek hayatın muhtelif alanlarında yerini almıştır.⁷

Vakıfların İslami düşünce ve şeriat içerisinde önemli bir yere sahip olması bu müessesenin neredeyse tüm Müslüman devletlerde var olmasına zemin hazırlamış; başta Emeviler ve Abbasiler olmak üzere ilk Müslüman devletler, çok çeşitli vakıfların kurulmasına destek vermişlerdir.⁸ Doğal olarak ilk Müslüman devletlerden itibaren desteklenen ve önem verilen vakıf geleneği Türk-İslam devletlerinde de kendini göstermiş ve başta Tolunoğulları, Karahanlılar ve Selçuklular bu geleneğin Türk kültürüne entegre olmasını sağlamışlardır.⁹ Bahsi geçen Türk-İslam devletlerinde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de vakıf geleneğine fazlasıyla önem vermiş, en başta padişahlar, devlet adamları, varlıklı kimseler kendi maddi imkanlarına göre manevi duygularını tatmin edebildiği vakıflar açmışlardır.¹⁰

Çalışmamız yukarıdaki duygu ve düşünceler doğrultusunda, 19. yüzyılın ortalarında Afyonkarahisar'da inşa edilen Leblebici Sarı es-Seyyid el-Hâc Ahmed Ağa vakfiyesinde kayıtlı usul ve esaslar, vakıftan kimlerin ne şekilde

⁴ Abdurrahman Okuyan, "Türk-İslam Medeniyetinde Vakıf Müessesesi: Bayburt Örneği," 125.

⁵ Bu yöndeki ayetlerden bazıları şunlardır: 3/Âli 'İmrân: 92, 2/el-Bakara: 267, 195. Bkz. Ahmet Hamdi Furat, "İslam Hukukunda Vakıf Akdinin Bağlayıcılığı," 65.

⁶ Okuyan, "Türk-İslam Medeniyetinde Vakıf Müessesesi: Bayburt Örneği," 120; Konuyla ilgili bazı hadisler şunlardır: Muslim, Musâkât 7; et-Tirmizî, Şalât 120; İbn Mâce, İkâme, 1. Ayrıntısı için bkz. Cemal Uşşak, *Kütüb-i Sitte'den Seçme Hadisler*, 431; Vakıf kurumunun ayet ve hadislerdeki durumu ile ilgili bkz; Yasin Yılmaz, "Vakıf Kurumunun Dayandığı Temel Referanslar ve Zürri Vakıfların Vakıf Sistemindeki Yeri," 43-66.

⁷ Yılmaz, *Örfizâde Vakfı*, 6.

⁸ Mustafa Demirci, "Abbasiler Döneminde Vakfın Gelişimi ve Hanefiler ile Malikiler-Şafiler Arasında Vakıf Tartışmaları," 12-16.

⁹ Ahmet Turan Yüksel, "Türk-İslâm Medeniyetinde Vakıfların Yeri ve Önemi," 48.

¹⁰ Samettin Gündüz-Yunus Aydın, "İslam'da Vakıf Müessesesi: Selçuklu ve Osmanlılarda Vakıflar," 135; İslam ve Osmanlı hukukunda vakıf anlayışını ifade etmek için hukuki kayıtlarda üç kelimenin kullanıldığı görülmektedir. Bunlar; "vakıf, habs (hubs) ve sadaka" dır. Ayrıntısı için bkz. Ahmed Akgündüz, *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, 76.

istifade edebilecekleri, vakfın gelir ve giderleri, görevli ve ücretleri gibi birçok konu ele alınarak mevcut örnek üzerinden vakıf teşkilatının uygulama ve işleyişine ışık tutulacaktır.¹¹

1. Vâkıf Leblebici Sarı es-Seyyid el-Ḥâc Aḥmed Ağa

Her vakfın mutlaka bir vakfedeni bulunmaktadır. Vâkıfın vakfetme ehliyetine sahip, olgun, reşit ve aklı başında biri olması gerekir. Erkeklerin yanı sıra vakıf yapma ehliyetine sahip olan kadınlar da vakıf kurabilmektedir.¹² Çalışma konumuz olan vâkıf Leblebici Sarı es-Seyyid el-Ḥâc Aḥmed Ağa hakkındaki bilgiler ne yazık ki oldukça sınırlıdır. Vâkıf Aḥmed Ağa, Leblebici Sarı lakabıyla tanınmakla birlikte isminin önünde bulunan “es-Seyyid” terimi “asil, şerefli, onurlu, kutsal, mübarek” anlamına gelen “şerîf” ile birlikte Peygamber’in damadı Hz. ‘Alî ile kızı Hz. Fâtıma’dan doğan torunlarıyla, onların soyundan devam edenler için kullanılan bir unvandır.¹³ el-Aḥmed Ağa’nın adının önünde bulunan “el-Ḥâc” lakabı onun hac ibadetini yerine getirdiğini göstermektedir.¹⁴ Aḥmed Ağa, 10 Eylül 1840 tarihli vakfiyeye göre Süleymân’ın oğludur. Aynı kayıttaki verilen bilgilerde dedesinin adı (babasının babası) ‘Abdullah’tır. Aḥmed Ağa’nın Seyyid İsmâ’îl adında bir öz kardeşi vardır. Vakfiyesine belirtildiği üzere vâkıf Afyonkarahisar’da Bedrik mahallesinde ikamet etmektedir.¹⁵

2. Leblebici Sarı es-Seyyid el-Ḥâc Aḥmed Ağa Vakfının Yönetimi

Osmanlı Devleti’nde usullere uygun şekilde kurulan bir vakfın, kendisinden beklenen hizmetleri yerine getirebilmesi için vakfiyesindeki şartlara uyulması, bakım ve onarımının yapılması, gelir getiren kaynakların işletilmesi ve gerekli yerlere tevcihi önem arz etmektedir. Vakıfla alakalı hizmetler ve diğer hükümler esasında vakıf görevlileri tarafından gerçekleştirilmektedir. Ancak devletin hükümdarı ve kadılar vakfiye şartlarına gerek duymadan vakıflar üzerinde doğrudan kontrol ve denetim hakkına sahiptir. Vakfiyedeki şartlar ve fıkhıdaki şer’î hükümler

¹¹ Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi (VGMA), Defter no 581, Sayfa no 35, Sıra no 35; Vakfiyenin hemen üst kısmında geçen “...Meşrebzâde damadı es-Seyyid Mehmed Şem’i ibn-i el-Ḥâc Mehmed el-müvel-hilâfe bi-medine-i Karahisar-ı Sâhib...” ifadesinden vakfiyeyi kaydeden kişinin Karahisar naibi Seyyid Mehmed Şem’i olduğu anlaşılmalıdır ki kendisi ünlü Meşrebzâde ailesinin damadıdır, Meşrebzâde ailesi hakkında bkz. Bursalı Mehmed Tahir Bey, *Osmanlı Müellifleri*, 144; Mehmet İpşirli, “Ârif Efendi, “Meşrepzâde,” *DİA*, 3: 365.

¹² İlhan Akbulut, “Vakıf Kurumu, Mahiyeti ve Tarihi Gelişimi,” 66; “İnsan ölünce, şu üç husus dışında ameli sona erer: Sadaka-i cariye, faydalanılan ilim, kendisine hayır dua eden iyi evlat.” Bkz. İmam Nevevî, *Riyâz’üs Sâlihîn Tercümesi* 2, 285.

¹³ Mustafa Sabri Küçükaşçı, “Seyyid,” *DİA*, 37: 40.

¹⁴ Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, 244.

¹⁵ VGMA, Defter no 581, Sayfa no 35, Sıra no 35.

çerçevesinde vakfın işlerini yürütme yetkisine “velāyet”, görevlendirmeye ise “tevlīyet” adı verilmektedir. Osmanlı Devleti'nde genellikle tevlīyet ifadesi kullanılmıştır.¹⁶

Vakıf yönetimi verilen kişiye mütevellī denilmektedir.¹⁷ Vakfiyelerde iki tür mütevellī bulunmaktadır: Bunlardan ilki tescil mütevellisi olup bu kişinin görevi vakfın tescil işleminin tamamlanmasıyla sona ermektedir. Buradaki amaç vakfın kuruluşuyla ilgili farazî davada vakfın tescilini mürâfaalı bir duruşma ile gerçekleştirmektir.¹⁸ el-Ḥāc Aḥmed Ağa vakfiyesinin tescil işlemleri için 10 Eylül 1840'ta ‘Abdülcelīl oğlu el-Ḥāc ‘Abdülvāḥid Efendi'yi atamıştır. Tescil mütevellisi olarak atanan ‘Abdülvāḥid Efendi'nin görevi, tescil işlemlerinin sona ermesiyle beraber sona ermiştir.¹⁹ İkincisi ise vākıfın, vakfiyenin tevlīyetini yani vakfiyede yazılı olan şartlara göre yöneten ve niteliklerini vakfiyesinde açıkladığı kimselerdir.²⁰ Vākıf, vakfına istediği kişiyi mütevellī yapma hakkına sahip olup genellikle önce kendisini mütevellī yapıyor, vefatı durumunda soyundan gelenlerin bu göreve tevcih edilmesini vakfiyesinde şart koşuyordu. Eğer neslinin sonu gelir ise, bu göreve layık ve vakfiye şartlarına uygun başka bir kişinin mütevellī olarak seçilmesini istiyordu. el-Ḥāc Aḥmed Ağa, vakfın tevlīyetinin, hayatta olduğu müddetçe kendisinde olmasını, kendisinden sonra evlatlarının yaşça en büyük ve en reşidine, evladının nesli kesilir ise öz kardeşi olan Seyyid İsmail'e ve onun çocuklarına, onların da nesli tükenmesi halinde güvenilir ve dindar bir kişiye verilmesini şart kılmıştır.²¹

Vakıftaki sorumlukları ve görevleri karşılığında mütevellīlerin aldıkları ücret, zamana vakfın imkanına ve mütevellīnin sosyal konumuna göre

¹⁶ Günay, “Vakıf,” *DİA*, 42: 478.

¹⁷ Mütevellī, sözlükte “başkasının işini gören, bakımını üstlenen” manasında iken terim olarak bakıldığında “şer’î hükümler, mer’î mevzuat ve vakfiye şartları” çerçevesinde vakıf işlerini yürüten kimse anlamında kullanılırdı. Mütevellī, tayin edilirken temelde vākıfın iradesi geçerlidir ancak iradenin belirlemediği hallerde atama yetkisi kadıya geçmekteydi. Vakfın kurucusu tarafından tayin edilen mütevellīye “meşrūt” mütevellī, kadı tarafından atanana ise “mansüb” mütevellī denirdi. Bir vakfın birden fazla mütevellisi olabildiği gibi bir kişi birden fazla vakfın tevlīyetini de üstlenebilirdi. Ayrıntısı için bkz. Nazif Öztürk, “Mütevellī,” *DİA*, 32: 217-218; Mütevellī, şer’î hükümler ve vakfiye şartları çerçevesinde vakıf işlerini idare etmek için görevlendirilen kişiye denilmektedir. Bu kişiler mütevellīnin şartıyla veya kadı vasıtasıyla tayin olunur. Vakıfların tasarruf hakkı mütevellī olup kadılar tarafından denetlenirdi. Vakfiye şartlarını yerine getirmeyen mütevellī kadı tarafından sorguya çekilirdi. Ayrıntısı için bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Basımevi, 640; Berki, *Vakfa Dair Yazılan Eserlerde Vakfiye ve Benzeri Vesikalarda Geçen İstilah ve Tabirler*, 43.

¹⁸ Hasan Yüksel, “Vakfiye,” *DİA*, 42: 469.

¹⁹ VGMA, Defter no 581, Sayfa no 35, Sıra no 35.

²⁰ Yüksel, “Vakfiye,” *DİA*, 42: 469.

²¹ VGMA, Defter no 581, Sayfa no 35, Sıra no 35.

değişiklik göstermektedir.²² Vakfiyelerde müteveli ücretlerinin günlük, aylık veya yıllık olarak ödeneceği belirtilmektedir.²³ el-Ḥāc Aḥmed Ağa, yaptığı hizmetler karşılığında müteveli olan kimseye senelik 30'ar kuruş ücret verilmesini istemiştir.²⁴

Mütevelliler, vakfa gelir getirecek menkul ve gayr-i menkul malların (aḳārāt-ı mevḳūfe/vakfa gelir getirecek mallar) kiraya verilmesi, vakfın haklarının korunması, gelirlerin nereye ne şekilde harcanacağı, yapının tamir, bakım ve onarımının yapılması vb. birçok görevden sorumludur.²⁵ Bu bağlamda el-Ḥāc Aḥmed Ağa, vakfettiği dükkân ve mağazaların kirası ile başısladığı 7000 kuruşu "onu on bir buçuk (% 15)" hesabı ile şer'î kurallara uygun ve helal bir yolla müteveli tarafından işletilmesini; paranın kuvvetli rehin ve zengin kefile verilmesini; elde edilen gelirin, inşa ettiği cami ve medresenin tamir ve bakımında kullanılmasını vakfiyesinde şart koşturmuştur. el-Ḥāc Aḥmed Ağa'nın vakfiyesine koyduğu bu şart, kurduğu vakfın devamlılığını sağlamak için tedbir aldığı için göstergesidir. el-Ḥāc Aḥmed Ağa'nın vakfiyesinde, müderris, imam, müezzin ve talebelerin alacakları ücretlerin ayrıntısıyla verilmesine rağmen tamir ve onarım işleriyle ilgilenen personel hakkında bilgi verilmemesi muhtemelen tamir işi gerektiğinde bu elemanların istihdam edildiğini göstermektedir.²⁶

3. Leblebici Sarı es-Seyyid el-Ḥāc Aḥmed Ağa (Tevfikiye-Yoncaaltı) Camii

Türk-İslam Devletleri inşa ettikleri camilerle²⁷, cami mimarisinin gelişimine farklı bir boyut kazandırmışlardır.²⁸ Osmanlı'nın inşa ettiği farklı

²² Öztürk, "Müteveli," *DİA*, 32: 220.

²³ Eğer vakfiyede müteveli ücretine dair bir madde yok ise müteveli, kadıdan ücreti belirlemesini talep edebilmekteydi. Böyle durumlarda kadı rayice uygun bir miktar belirlemekteydi. Bkz. Kadir Arslanboğa, "Osmanlı Devleti'nde Vakıf Yönetiminde Tevliyet: İstanbul Örneği," 554.

²⁴ VGMA, Defter no 581, Sayfa no 35, Sıra no 35.

²⁵ Gökür Gögebakan, "XVI. Yüzyılda Malatya Kazasında Vakıflar ve Vakıf Görevlileri," 76.

²⁶ "...bâ yed-i müteveli hasebül'âde icâre-i şer'iyye ile âhere icâr ve meblağ-ı mezbûr yedi bin guruş dahî rehn-i kâvi veya kefil-i melî ile onu on bir buçuk hesabı üzere alâ-vechî'l-helâl istirbâh ve istiğlâl olunub hâsıl olan rub' ve ribh ve galleden...". Bkz. VGMA, Defter no 581, Sayfa no 35, Sıra no 35.

²⁷ Cami; kökü Arapçada "toplayan, bir araya getiren" manalarına gelen cem' kelimesinden türeyen İslam dinindeki ibadet mekânlarına verilen isimdir. Osmanlı'da camiler Müslümanların ibadetlerini gerçekleştirdikleri yer olmalarının yanı sıra eğitim ve öğretim yeri olarak da kullanılmıştır. Bkz. Ahmet Önkal ve Nebi Bozkurt, "Cami," *DİA*, 7: 46-51.

²⁸ Plan tipolojileri için; Bkz. İbrahim Çeşmeli, "Orta Asya Camilerinde Tipoloji (7-13. Yüzyıllar)," (doktora tezi), 315-333; Mustafa Güler ve İlknur Aktuğ Kolay, "12. Yüzyıl Anadolu Türk Camileri," 83-90; Osmanlı mimarisinde de kendinden önceki Gazneli, Karahanlı, Büyük Selçuklu ve Türkiye Selçuklu Devletlerinin mimari geleneğini sürdürerek bu kültürü batıda görülen dönemin önemli sanat üsluplarıyla sentezlemeyi başarmıştır. Nitekim Osmanlı mimari geleneğini incelediğimizde erken dönemde inşa edilen camilerin daha çok kare planlı ve tek kubbeli olarak yapıldıklarını söylemek mümkündür. Bununla birlikte Osmanlı cami mimarisinde; Merkezi planlı, Dikdörtgen planlı, Ters T

plan tiplerindeki güzide camilerin önemli bir kısmı külliyelerin içinde bulunmaktadır. Genellikle merkezdeki caminin çevresine, medrese, kütüphane, imaret, çeşme ve şadırvan gibi yapılar yerleştirilmiştir. Bu eserlerde kültür ve eğitim faaliyetleri yaygın olarak yapılmaktadır.²⁹

Afyonkarahisar, Ot Pazarı, At Pazarı ve Yoncaaltı Pazarı adında üç ana ticaret merkezine sahiptir.³⁰ el-Ḥāc Aḥmed Ağa Camii, Fakih Paşa mahallesinde Yoncaaltı Pazarı olarak bilinen ticaret merkezinde yapılmıştır. Yapı inşa edildiği yerin adına binaen günümüzde Yoncaaltı Camii olarak da tanınmaktadır.³¹ Aḥmed Ağa'nın, el-Ḥāc Aḥmed Ağa Camii'ni, bu mevkinin kalabalık, işlek ve ticaret merkezi olması nedeniyle burada inşa ettirmiş olması muhtemeldir.

el-Ḥāc Aḥmed Ağa'nın vakfiyesinde geçen; "...bundan akdem Tevfikiye ismiyle müsemma malımdan hasbeten lillâhi Teâlâ binâ ve inşâ ve derûnunda âmmeh-i mü'minîne edâ-i salât izni i'tâ eylediğim fevkâni ahşab câmi'-i şerîf..." ifadesi inşa ettiği caminin fevkâni yani iki katlı olduğunu göstermektedir. Bu yüzyılda yapıların genel olarak tahtâni (tek katlı), fevkâni (iki katlı) veya üç katlı olarak inşa edildiğini söylemek mümkündür.³² Vakfiyede yer alan bilgiden el-Ḥāc Aḥmed Ağa Camii'nin ahşap malzemeden inşa edildiği anlaşılmaktadır. Ancak vakfiyede; caminin mimarisi ve tezyinatı hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Cami, vakfiyede yer alan ifadelerden anlaşıldığına göre vakıf tarihinden önce inşa edilmiş olmalıdır. Daha sonra banisi el-Ḥāc Aḥmed Ağa tarafından vakıfla desteklenip belirlenen şartlar vakfiyeye kaydedilmiştir. Bu sebeple caminin kesin olmamakla birlikte vakfiye tarihine yakın önceki bir tarihte inşa edilmiş olduğu kabul edilebilir.³³

1909 yılında Yoncaaltı'nda çıkan yangında el-Ḥāc Aḥmed Ağa'nın inşa ettirdiği cami ve medrese yok olmuş ve bu yapılar aslına uygun şekilde

---

planlı, Tabhaneli gibi farklı plan tipolojilerinde çok sayıda caminin inşa edildiği görülmektedir. Osmanlı camilerinde kullanılan plan tipleri ile ilgili; bkz. Ali Uzay Peker, "Mimar Sinan'dan Öğrenmek: Cami Tasarımında Özgünlük Arayışına Yanıtlar," 263-272; Türkan Acar, "Tabhaneli Camilerin Tipolojisi Üzerine Bir Deneme," 303-326; Hans Koepf, "Osmanlı Kubbeli Camileri Üzerine Tipolojik Bir Deneme," 19-48; Hatice Eker, "İstanbul'un Fethi'nin Osmanlı Cami Mimarisi Üzerindeki Etkileri," 728-732.

²⁹ Önkal ve Bozkurt, "Cami," *DİA*, 7: 51.

³⁰ Nimet Öztank, "Yoncaaltı Cami ve Medresesi'nin Mimari Özelliklerinin İncelenmesi," 596.

³¹ VGMA, Defter no 581, Sayfa no 35, Sıra no 35; Yapıyla alakalı detaylı bilgi için bkz. Öztank, "Yoncaaltı Cami ve Medresesi'nin Mimari Özelliklerinin İncelenmesi," 596.

³² 18. yüz yılda tahtâni evlerin azaldığı görülmektedir. Hem harici de fevkâni-tahtâni ve bunun yanı sıra üç katlı yapıların inşa edildiği bilinmektedir. Ayrıca bu dönemde yapılarda merdiven betimlemeleri de karşımıza çıkmaktadır. Ayrıntısı için bkz. Nilgün Çevrimli, "Vakfiyelere Göre 15.-19. Yüzyıllarda İstanbul'da Ev Tanımlarına İlişkin Bir Değerlendirme," 320.

³³ VGMA, Defter no 581, Sayfa no 35, Sıra no 35.

Boğazâde Hacı Aḥmed Efendi tarafından tekrar inşa edilmiştir.³⁴ Yeni inşa edilen caminin üst katının döşemesi ve alt katının taştan yapılan sütunları için iki hayırsever 100 adet Osmanlı altını vermiştir.³⁵ el-Ḥâc Aḥmed Ağa Camii'nin 1910 tarihli kitabesinde cami ve medreseyi inşa ettirenin Boğazâde Hacı Aḥmed Efendi olduğu yazılı bulunmaktadır.³⁶

3.1. Leblebici Sarı es-Seyyid el-Ḥâc Aḥmed Ağa (Tevfikiye-Yoncaaltı) Camii Görevlileri

Leblebici Sarı es-Seyyid el-Ḥâc Aḥmed Ağa Camii görevlileri; imam³⁷, devir-hân³⁸, hatip³⁹ ve müezzinden⁴⁰ oluşmakla birlikte ilerleyen zamanlarda devir-hân vazifesinin cüz-hân⁴¹ olarak ifade edildiği ve ihtiyaca binaen kayyım⁴² vazifesinin de ihdas edildiği arşiv kaynaklarına yansımıştır.⁴³

³⁴ Hasan Özpınar, *Bir Zamanlar Afyonkarahisar*, 56; Boğazâde Hacı Aḥmed Efendi'nin, camiyi yeniden inşasıyla ilgili 18 Eylül 1912 tarihliyle kayıtlı vakfiyesi bulunmaktadır. Ancak burada temel amacımız Leblebici Sarı es-Seyyid el-Ḥâc Aḥmed Ağa vakfı ve onun inşa ettiği yapılar olduğu için bu kayıt değerlendirmeye alınmamıştır.

³⁵ Özpınar, *Bir Zamanlar Afyonkarahisar*, 56.

³⁶ 1328 Maşallah 1326 (M. 1910)

Boğzade Hacı Ahmet Efendi sahbül hayrat,
0 rütbe-i hayra sai'idir ki eyle sarfı makdarad
Teavundur anın şa'nı ve/ev cüz'i ve/ev küllü
Eğer olsa, mesacid medrese muhtac-ı tamirat
Vere maksüdunu dareyne Mevla-yı bihem ta
Temelden bu mu'alia ca'ya verdi zibüi ten virat
Huzurullah'a bunda saf u saf oldukça müminler
Uruç eyler icabet-gaha tesbihatu tekhirat
'Miiferrrah 'lafzıdır tarih-i inşası anın Vehbi

Salâ ey müslimin elyak değil mi vech-i tabrat. Bkz. Öztank, "Yoncaaltı Cami ve Medresesi'nin Mi-mari Özelliklerinin İncelenmesi," 597.

³⁷ Arapçada sevk ve idare etmek, öne geçmek anlamına gelen "emm" kelimesinden gelen imam, terim olarak "cemaatle namaz kılan topluluğa önderlik yapan kimse" anlamına gelmektedir. Bkz. Mustafa Sabri Küçükbaşçı, "İmam," *DİA*, 22: 178.

³⁸ Kur'an-ı Kerim'i sürekli hatmederek okuyan kişi anlamına gelen devir-hân her cuma namazından önce Kur'an'ın bir cüzünü okumakla görevli kişidir. Bkz. Yedi yıldız, *Türkiye'de Vakıf Müessesesi*, 370.

³⁹ Hatiplik, camide cuma günleri minber denilen mekanda uygun görülen bir konuyla ilgili cemaate nasihat ve vaaz veren görevlidir. Konuşmayı yapan kişiye hatip, yapılan bu konuşmaya ise hutbe adı verilmektedir. Bkz. Hasan Telli, "Osmanlı Döneminde Bazı Filibe Vakıfları," (yüksek lisans tezi), 81.

⁴⁰ Müezzin, sözlükteki anlamı çağrıda bulunan, ezan okuyan ve kâmet getiren kişidir. Asr-ı Saadet'ten itibaren müezzinlerin sesinin güzel ve gür, Kur'an-ı Kerim'i iyi okuyabilen kişiler olmalarına özen gösterilirdi. Müezzin maaşları mescid ve camilerin vakıflarından karşılanmaktaydı. Müezzin tayinleri önceleri vakıf mütevellisinin teklifi ve şeyhülislamın tasdikıyla hazırlanan beratla oluyordu. Bkz. Mustafa Sabri Küçükbaşçı, "Müezzin," *DİA*, 31: 491-494.

⁴¹ Kur'an-ı Kerim'den bir cüz (otuz bölümden biri) okumaktan sorumlu olan kimsedir. Bkz. Bahaeddin Yedi yıldız, "Vakıf İstılahları Lügatçesi," 56.

⁴² Sözlük anlamı "bir vazifeyi yerine getiren, sorumluluk alan" kimse anlamında olan kayyım sözcüğünün terim anlamı "hâkim tarafından sınırlı, gaib vb. kişiler adına hukuki tasarrufta bulunan kişi" biçimindeki geniş manasının yanında "vakıf mütevellisi" ve "vakıfların temizlik işlerinden sorumlu olan kişi" anlamında kullanıldığı görülmüştür. Bkz. İsmail Özmel, "Kayyım," *DİA*, 25: 107.

⁴³ VGMA, Defter no 581, Sayfa no 35, Sıra no 35; VGMA, Defter no187, 2553-2557.

Bunun nedeni vakıfta yeni görevli ihtiyacının ortaya çıkması ve vakfın gelirlerinin artmasıyla ilgili olabilir.

Vakıf el-Ḥāc Aḥmed Ağa, inşa ettiği cami personelinin ne kadar ücret ile görev almaları gerektiğini vakfiyesinde ayrıntılı bir şekilde açıklamıştır. Bu bağlamda imam olacak kişiye senelik 300 kuruş, devir-hâna senelik 37 kuruş, hatibe senelik 140 kuruş ve müezzin olanlara senelik 100'er kuruş ücret verilmesini vakfiyesinde şart koşturmuştur.⁴⁴ Vakıf görevlilerinin ücretlerinde zamanla geçim şartlarının zorlaşması ve temel ihtiyaç maddelerinin fiyatlarının artması sebebiyle zam yapıldığı düşünülmektedir. Bu yönde tespit edilen bir kayıta, 12 Mayıs 1919 tarihinde imama verilen yıllık ücretin 2400 kuruş, hatibe verilen yıllık ücretin 600 kuruş, müezzine verilen yıllık ücretin 1200 kuruş ve nihayet cüz-hâna verilen yıllık ücretin 600 kuruş olarak tespit edildiği görülmektedir. Yine aynı kayıta, 29 Haziran 1917 tarihinde bahsi geçen görevlilere tespit edilen bu rakamların yarısı kadar zam yapıldığı anlaşılmaktadır. Aşağıdaki tabloda el-Ḥāc Aḥmed Ağa Camii'nde birden fazla görevi elinde bulunduran Mehmed Efendi'nin⁴⁵ hangi görev için ne kadar zam⁴⁶ aldığı hakkındaki veriler gösterilmiştir.⁴⁷

Görev adı	Görev Tevcih Tarihi	Ücret
İmamet	19 Temmuz 1841	Senevî 2400 kuruş +1200 kuruş zam=3600 kuruş
Hitabet	"	Senevî kuruş 600 +300 kuruş zam =900 kuruş zam
Müezzin	"	Senevî kuruş 1200+600 kuruş zam=1800 kuruş
Kayım	"	Senevî 1200+600 kuruş zam =1800 kuruş
Cüz-hân	"	Senevî 600+300 kuruş zam=900 kuruş

Yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere vakıf bünyesinde görev alan bir kişi, aynı anda birden fazla görevde bulunabilmektedir. Nitekim el-Ḥāc Aḥmed Ağa Cami imamı olan Mehmed Efendi, el-Ḥāc Aḥmed Ağa vakfında imamlık, hatiplik, müezzinlik, kayımlık ve cüz-hânlık görevlerini birlikte yürütmektedir. Bu bağlamda Mehmed Efendi'nin elinde toplamda 5 cihet bulunmaktadır. Bu zat, arşiv kaydındaki bilgilere göre yaklaşık 40 yıl boyunca adı geçen vazifeleri uhdesinde bulundurmuştur.⁴⁸ Bu konuyla ilgili herhangi bir kısıtlama bulunmamakla bir-

⁴⁴ VGMA, Defter no 581, Sayfa no 35, Sıra no 35.

⁴⁵ Mehmed Efendi'nin vefatıyla imamlık görevine 27 Nisan 1881 tarihinde Aḥmed Efendi geçmiştir. Bkz. VGMA, Defter no 187, 2553-2557.

⁴⁶ İncelenen arşiv belgesindeki verilere göre Mehmed Efendi'ye ne zaman zam verildiğine dair bir tarih yoktur. Bkz. VGMA, Defter no 187, 2553-2557.

⁴⁷ VGMA, Defter no 187, 2553-2557.

⁴⁸ VGMA, Defter no 581, Sayfa no 35, Sıra no 35; VGMA, Defter no 187, 2553-2557. Mehmed Efendi'nin vakfın kurucusu olan el-Ḥāc Aḥmed Ağa ile soy bağının olduğuna dair bir bilgiye ulaşılmamıştır.

likte sadece icra ettiği görevi yapmasına engel teşkil edecek durumlarda sınırlama görülmektedir. Zira klasik vakıf hükümlerinde bu gibi durumlarda, “Hizmetlerin edâsı bir zamana müsâdif olan iki cihetin bir şahıs uhdesinde cem’i caiz değildir.” ifadesi ile nizamnamede bazı yasaklamalar getirildiği anlaşılmaktadır. Bu durum 1870 tarihli Tevcih-i Cihât Nizâmname’sinin altıncı; 1873 tarihli nizamnamenin ise yedinci maddelerinde şu şekilde ifade edilmektedir: “Hizmetlerinin edâ ve ifâsı bir zamana tesadüf eyleyen veyahut birinin hizmeti diğerinin hizmetini hakkıyla ifâyâ mani olan iki cihet müstakillen şahs-ı vahide tevcih olunmaz.” Bu nizamnamelere göre imamlar kendi hizmetlerini aksatmadıkları sürece birden fazla görevi ifa edebilirlerdi. Böylece bir kişi yerine getirdiği imam ve hatiplik dışındaki vazifeler için de ücret alabilirdi.⁴⁹

Mehmed Efendi’nin vefatıyla imamlık görevine 27 Nisan 1881 tarihinde bâ-işâret-i ‘aliyye ile oğlu Aşmed Efendi tevcih edilmiştir. Bu zatın diğer oğlu Mustafa Efendi ise 18 Ağustos 1881 tarihinde bâ-ıtaht-ı humâyûn ile hitabetlik görevine atanmıştır. Mustafa Efendi’nin çocuksuz olarak vefat etmesiyle bu göreve 25 Temmuz 1890 tarihinde öz kardeşi Ali Rıfat Efendi tayin edilmiştir.⁵⁰

3.2. Leblebici Sarı es-Seyyid el-Hâc Aşmed Ağa (Tevfikîye-Yoncaaltı) Medresesi

Medrese, sözlükteki tanıma göre; okumak, anlamak, bir metni öğrenmek ve ezberlemek anlamlarına gelen ders (dirâse) kökünden bir mekan ismidir.⁵¹ Büyük Selçuklu ve Türkiye Selçuklu devletlerini örnek alan Osmanlı Devleti, Anadolu’nun birçok yerinde ilmî eğitim veren medreseler bina etmiştir. Osmanlı Devleti’nde tıpkı diğer hizmetlerde olduğu gibi eğitim hizmetleri de vakıflar sayesinde sekteye uğramadan yerine getirilmiştir.⁵²

Osmanlı Devleti’nde İslami eğitim sistemi içerisinde yer alan medreseler, mimari özellikleri, fiziki şartları, programları ve temsil ettikleri düşünce yapılarıyla önemli bir yere sahiptir. Bu dönemde medreseler; sıbyan mektebinin akabinde orta, lise, yüksekokul ve üniversite eğitimine denk gelmektedir. Medrese-

⁴⁹ 19. yüzyıla bakıldığında imamlık cihetiyle bir kişinin birden fazla görev yapılabildiği görülmektedir. Bkz. Necati Döğüş, “Osmanlılarda İmamlık Müessesesi ve Vakıflar,” 33.

⁵⁰ VGMA, Defter no 187, 2553-2557.

⁵¹ Nebi Bozkurt, “Medrese,” *DİA*, 31: 323; Osmanlı Devleti’nde; işleyiş yapısı, teşkilatı, eğitim kadrosu ve talebeleri vb. birçok konuda Selçukluların medrese tecrübeleri geliştirilerek kendi eğitim sistemlerine göre uyarlanmıştır. Böylelikle hem ilmiye hem devlet kadrolarına gerekli olan insan kaynağı temin edilmiştir. Ayrıntısı için; bkz. Mahmut Zengin ve Kübra Cevherli, “Osmanlı Medrese Sisteminde Eğitim-Öğretim Kadrosu Üzerine Bir Değerlendirme,” 176; Medrese bir vakıf kurumu olduğu için işleyişi, mali kaynakları, bunların kullanılması ve denetlenmesi tamamıyla vakıf kuralları dâhilinde yapılırdı. Medreseler toplum eğitimini ilgilendirdiği için onların üzerinde daima devletin sıkı bir denetimi vardır. Ayrıntısı için bkz. Mehmet İpşirli, “Medrese,” *DİA*, 28: 327-330.

⁵² İsmail Kıvrım, “Osmanlı Dönemi Konya Vakıfları,” 68.

ler, İslami özelliklerinden dolayı yalnızca Müslüman talebelerin eğitim gördükleri kurumlardır.⁵³ Medrese personelinin atanması ve ücretlerinin belirlenmesi hususunda söz sahibi kişi vakıf kurucularıdır.⁵⁴ Müderris, diğer personel ve talebelerin yiyecek ihtiyaçları medresenin bağlı olduğu imarettten karşılanmıştır.⁵⁵

el-Ḥāc Aḥmed Ağa vakfiyesinde geçen "...cāmi-ʿi şerif ve maʿbed-i latif itişâlinde müceddeden binâ ve ihyâ eylediğim bir bâb dersşâne ve on bir bâb hucurâtı müştetil mülküm olan fevkâni medrese-i münîfeyi..." ifadesi medresenin fevkâni yani iki katlı olduğunun göstergesidir. el-Ḥāc Aḥmed Ağa Camii'nin bitişiğinde inşa edilen medrese; bir dersane ve on bir talebe hücrelerinden meydana gelmektedir. Bu medresede talebe hücrelerinin bulunması burada eğitimin yatılı olarak verildiğinin göstergesidir. Aḥmed Ağa banisi olduğu bu medresenin tahrip olması durumunda tamirat işlerinin yerine getirilmesi için daha önce vakfettiği gelirin bir kısmının buraya harcanmak üzere ayrılmasını istemiştir. Vâkıfın buradaki temel amacı bina ettirdiği medresenin devamlılığını sağlamaktır.⁵⁶

Yukarıda da bahsettiğimiz üzere 1909 yılında çıkan yangında cami ile birlikte medresenin de yanmasıyla yapı, Boğazâde Hacı Aḥmed Efendi tarafından aslına uygun olarak tekrar inşa edilmiştir.⁵⁷ Medresede okutulan dersler ve görev yapanların sayısı kurumun büyüklüğüne göre değişiklik göstermektedir.⁵⁸ el-Ḥāc Aḥmed Ağa Medresesi'nin eğitim kadrosu müderris ve talebelere oluşmaktadır.⁵⁹

3.2.1. Müderris

Müderris,⁶⁰ medrese, dersane ve camilerde talebelere ders veren kişilere denilmektedir.⁶¹ Bu nedenle müderrisin ders anlatırken anlaşılır bir dil kullan-

⁵³ İpşirli, "Medrese," *DİA*, 28: 327.

⁵⁴ Yediyıldız, *Türkiye'de Vakıf Müessesesi*, 215.

⁵⁵ İpşirli, "Medrese," *DİA*, 28: 331.

⁵⁶ VGMA, Defter no 581, Sayfa no 35, Sıra no 35.

⁵⁷ Özpunar, *Bir Zamanlar Afyonkarahisar*, 56.

⁵⁸ Bozkurt, "Medrese," *DİA*, 31: 326.

⁵⁹ VGMA, Defter no 581, Sayfa no 35, Sıra no 35.

⁶⁰ Müderris kelimesi sözlükte belirtildiğine göre; "anlamak, okumak, bir şeyi öğretmek için tekrar etmek" anlamına gelen ders kökünün "tefîl" babından meydana gelmiştir. Büyük Selçuklu Veziri Nizamülmülk'ün 11. yüzyılda Nizamiye Medreselerini inşa ettirmesinin ardından medreselerde en kıdemli ilim adamları ders vermeye başlamış, böylece medreseler resmi bir statü elde etmişlerdir. Bkz. Nebi Bozkurt, "Müderris," 31: 465-466; Bir medresede, müderris olacak kişi; takva sahibi, salih, güvenilir ve zeki özelliklere sahip olmalıdır. Bu ahlaki niteliklerin yanı sıra sarf, lügat, nahiv, meani, beyan vs. edebi ilimlere; tefsir, usul, hadis, furu gibi dini ilimlere vâkıf olması gerekmektedir. Bkz. Ünal Taşkın, "Klâsik Dönem Osmanlı Eğitim Kurumları," 354; Medrese, müderris, talebe hakkında ayrıntılı bilgiler için bkz. Yasin Yılmaz, *Kanûni Vakfiyesi Süleymaniye Külliyesi*, 109-340.

⁶¹ Tek dersaneli medreselerde bir, daha fazla dershanesi olan medreselerde her dersane için bir müderris atanmıştır. Ayrıntısı için; bkz. Ümit Kılıç, "İlmiye Teşkilatı," 287.

ması ve sınıfa hâkim olması elzemdır. Müderris ücreti; görev aldığı medresenin bağlı olduğu vakfa, zamana, malî duruma ve medresenin derecesine göre farklılık göstermektedir.⁶² el-Ḥâc Aḥmed Ağa, inşa ettirdiği medresede, müderris olarak görev yapacak kişilere vakfiye kaydına göre senelik 390 kuruş ücret verilmesini istemiştir. Ancak zamanla ülkede görülen fiyat artışları nedeniyle maaşların yetersiz kalması üzerine bu ücretlere belirli bir oranda zam yapılmıştır. Bu bağlamda vakfiyede 390 kuruş olan el-Ḥâc Aḥmed Ağa Medresesi müderris ücretinin Şürâ-yı Evkâf kararı ile 12 Mayıs 1919 tarihinde 720 kuruş olarak tespit edildiği ve 9 Haziran 1919'da yapılan 360 kuruş zam ilavesiyle 1080 kuruşa çıkarıldığı görülmektedir. Aşağıdaki tabloda adı geçen medresede görev yapan bazı müderrisler verilmiş olup bu kişilerin görev tevcih ve ayrılma nedenleri ile ücretleri ve yapılan zamlar ile ilgili bazı bilgiler verilmektedir.⁶³

Müderrisin adı	Tarih	Ücret	Görev Tevcih Nedeni	Görevden Ayrılma Nedeni
Aḥmed Efendi ibn el-Ḥâc İbrâhîm/Ebû Bekir Cemî Efendi ibn İbrâhîm Efendi ⁶⁴	28 Ağustos 1878	Senevî 720 kuruş fer'î+360 kuruş zam= 1080 kuruş	Vekaleten	Vefat
Aḥmed Efendi	17 Aralık 1881	"	Vefat	Vefat
İbrâhîm Cum'alî Efendi	11 Şubat 1888	"	-	-
Mîrâszâde Ḥicâbî Efendi ibn Aḥmed ⁶⁵	-	-	-	-

3.2.2. Talebe

Medreselerde ders gören öğrenciler için genellikle "ṭalib-i 'ilm, ṭalebe, sūḥte, dānişmend ve musta'id" kelimeleri kullanılmaktaydı.⁶⁶ Medresede dersler, sabah ve ikinci namazlarının akabinde yapılmaktadır. Ancak

⁶² Bozkurt, "Müderris," 466; Müderrisin aylık maaşının dışında luḥûmiye, ta'âmiye, bahâriye, yaylakiye, gibi gelirler sağlandığı da görülmektedir. Müderrislere, medreselerin tatil olduğu Ramazan ayında verdikleri vaazlardan da gelir sağlanmıştır.

⁶³ VGMA, Defter no 581, Sayfa no 35, Sıra no 35.

⁶⁴ VGMA, Defter no 187, 2128.

⁶⁵ 3 Ocak 1915 tarihli sicil kaydındaki şahitler kısmında geçen "*Tevfikiye Medresesi Müderrisi Mîrâszâde Ḥicâbî Efendi ibn-i Aḥmed...*" ifadedden anlaşıldığı üzere hemen hemen bu tarihlere yakın bir dönemde el-Ḥâc Aḥmed Ağa Medresesi'nde müderrislik yaptığı tespit edilmiştir. Bkz. Ali Ateşçelik, "648 Numaralı Karahisar-ı Sahib Şer'iyye Sicili," (doktora tezi), 303.

⁶⁶ Taşkın, "Klasik Dönem Osmanlı Eğitim Kurumları," 357; Sıbyan kelimesi, genellikle talebe mektebinde eğitim gören çocuklar için kullanılmaktadır. Bkz. Kılıç, "İlmiye Teşkilatı," 290; Sıbyan mektebini bitiren bir talebenin on iki-on beş yaşlarında iken medreseye girerek "softa" (sūḥte) olduğu ve böylece medrese eğitimine başladığı bilinmektedir. Bkz. Mustafa Alkan, "Softa," *DİA*, 37: 342; "Dānişmend" ise yükseköğrenim gören talebelere denilmektedir. Eğer bir öğrenci gurubundan bahsedilecek olursa "sūḥtevât" veya "ṭā'ife-i musta'idîn" ifadeleri de kullanılmaktadır. Bkz. Kılıç, "İlmiye Teşkilatı," 290.

icazete esas olan dersler sabah dersleridir. İcazet alma seviyesine gelmiş kıdemli, yetenekli dânişmend adı verilen öğrencilere, hücre denilen medrese odaları verilirdi.⁶⁷ Arapçada “dar ve küçük oda” manasına gelen “hücre” sözcüğünün Osmanlı Türkçesi’nde “hücre” olarak telaffuz edildiği de görülmektedir. Çoğunlukla Türk-İslam mimarisinde kullanılan bu tabir, bir veya daha fazla kişinin barınma ihtiyacını sağlayacak küçük yaşama birimleri anlamına gelmektedir.⁶⁸ Medreselerde okuyan talebelerin mevcudu bugün olduğu kadar çok değildi.⁶⁹ Bir medresede ortalama 10-15 tane oda bulunurdu.⁷⁰ Talebe hücreleri; medreselerin en önemli parçaları olup yatılı olarak kalacak öğrenci sayısı, yapının büyüklüğü ve kurucusunun maddi gücüne göre değişiklik göstermektedir. el-Hâc Ahmed Ağa’nın banisi olduğu medresenin içerisinde on bir adet talebe hücresi yer almaktadır. O, kendi gelirlerinden inşa ettirdiği medrese hücrelerinin aydınlatılmasında kullanılan kandil veya şamdanlara yağ temin edilmesi için her bir öğrenciye onar kuruştan senelik 110 kuruş revgan ücreti verilmesini istemiştir.⁷¹ Vakıf yapılarını inşa etmek ne kadar önemli ise onların hizmetlerinin aralıksız devam etmesini sağlamak da bir o kadar önemlidir. Bu bağlamda vakıf sistemi içerisinde bulunan medrese ve hücrelerinin sağlıklı bir şekilde aydınlatılması önem arz etmektedir. Medreselerin banileri bu yönde tedbir olarak vakfiyelerine bu konuyu içeren maddeler koymuşlardır.⁷²

Medrese odalarında ikamet etmek isteyen talebeler güvenilir bir kefil göstermek zorundadır. Ancak bir talebenin bu hücrelerde kalabilmesi için sadece kefil bulması yeterli değildir. Bunun yanı sıra talebenin çalışkan, uyumlu, edepli, saygılı, efendi, derslerini takip eden, terbiyeli ve namusuna düşkün biri olması gerekmektedir.⁷³ Medresenin her hücresi aslında sadece bir talebe için yapılmıştır. Ancak mecbur kalındığı zaman üç veya dört talebenin ikamet ettiği de görülmüştür. Pek çok medresede yer sıkıntısından dolayı oda sahibi molların razı olmasıyla “refiğ” denilen ikinci bir talebenin hücrelere yerleştirildiği bilinmektedir. Kıdemli olanların yanına hücreyi düzenleyip temizlemek, yemeği pişirmek, suyu getirmek, çamaşırı yıkamak ve mangalı yakmak için “sarf mollası” veya “çömez” adı

⁶⁷ İpşirli, “Medrese,” *DİA*, 28: 331.

⁶⁸ M. Baha Tanman, “Hücre,” *DİA*, 18: 455.

⁶⁹ İpşirli, “Medrese,” *DİA*, 28: 331.

⁷⁰ Kılıç, “İlmiye Teşkilatı,” 291.

⁷¹ VGMA, Defter no 581, Sayfa no 35, Sıra no 35.

⁷² Burak Kocaoğlu, “Osmanlı Devleti’nde Bazı Önemli Sivil ve Askeri Yapıların Aydınlatılması,” 92.

⁷³ Kılıç, “İlmiye Teşkilatı,” 291.

verilen genç bir talebe konulmaktaydı. Dânişmend yaptığı bu hizmetlerin karşılığı olarak ona derslerinde yardım eder ve pişen yemekten verirdi.⁷⁴

4. Lelebici Sarı es-Seyyid el-Hâc Aḥmed Ağa'nın Vakfiyesinde Geçen Mevkûfâtı

Vakıf kurumlarının sürekli işleyebilmesi ve devamlılığının sağlanabilmesi için düzenli gelire ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle vakıfların genel masraflarının karşılanabilmesi ve özellikle de personel ücretlerinin ödenebilmesi için vâkıflar, menkul ve gayrimenkul mal ve mülklerini vakfetmişlerdir.⁷⁵ Vakfiyelerde vakf edilen şeye "mevkûfât" denilir ve mütevellinin tanımından hemen sonra bu kısım bulunmaktadır.⁷⁶ Vakfa konu edilecek olan şeyler; nakit para, vergiler, binalar, iktisadi amaç için yapılmış deriler ve dükkânlardır.⁷⁷

Lelebici Sarı es-Seyyid el-Hâc Aḥmed Ağa'nın mevkûfâtı aşağıdaki gibidir:

Afyonkarahisar'da Kireç Pazarı'nda dört tarafı Bıdık Hacı Ömer Ağa, Debbağ Osmân mağazaları ve enine çarık-i 'âmm (ana yol, geniş yol, cadde) ile sınırlandırılmış yerde birbirine muttasıl üç bab mağazayı,

Tuz Pazarı'nda dört tarafı Kalaycıoğlu Molla Ebû Bekir, Deli Aḥmed oğlu Muştafâ ve çarık-i 'âmm ile sınırlı yerde birbirine birleşik iki bab dükkânları,

Yeni hamam yakınlarında dört tarafı Ak Osmânzâde İsmâ'îl Ağa, adı geçen hamam ve çarık-i 'âmm ile sınırlandırılmış yerde bir bâb mağazayı,

Sağrıcılar yakınlarında dört tarafı Lelebici Molla Mehmed, Yörükoğlu Hâfız Mehmed ve çarık-i 'âmm ile sınırlandırmış yerde birbirine birleşik iki bab dükkânı,

Sağrıcılar yakınlarında dört tarafı merhum Bıdık Hacı Ömer Ağa, Kurdoğlu Mustafazâdeleri ve çarık-i 'âmm ile sınırlandırılmış yerde bir bab fevķâni mağazayı,

Fakih Paşa mahallesinde Lonca nam mahalde iki tarafı boş arsa ve iki tarafı çarık-i 'âmm ile sınırlandırılmış yerde bulunan arsa üzerinde önceden Tevfikiye ismiyle bilinen malımdan Allah rızası için inşa ettiği fevķâni ahşap camiyi,

⁷⁴ İpşirli, "Medrese," *DİA*, 28: 331.

⁷⁵ Mehmet Bayartan, "Osmanlı Şehirlerinde Vakıflar ve Vakıf Sisteminin Şehre Kattığı Değerler," 164.

⁷⁶ S. Mübahat Kütükoğlu, *Osmanlı Belgelerinin Dili*, 362.

⁷⁷ Bayartan, "Osmanlı Şehirlerinde Vakıflar ve Vakıf Sisteminin Şehre Kattığı Değerler," 164.

Caminin bitişiğinde inşa ettiği bir bab derslane ve on bir bab hücreden oluşan fevḳâni medreseyi,

Helal malının gelirinden olan 7000 kuruşu Allah rızası için vakfetmiştir.

el-Hâc Aḥmed Ağa, kurduğu vakfın devamlılığını sağlamak amacıyla dükkânlar, mağazalar ve nakit parasını vakfetmiştir.⁷⁸ Osmanlı vakıfların en önemli gelir kaynaklarının başında gelen bu binaların mülkiyeti büyük oranda vakıfların elinde bulunmaktadır. Tüccarlar ve esnaflar tarafından kiralanan dükkânlar ve mağazalar, vakıf yönetiminin belirlediği miktarda günlük, aylık ya da yıllık olarak kira ödemekteydi.⁷⁹ el-Hâc Aḥmed Ağa vakfiyesinde verdiği bilgilerde dört dükkân ve beş mağazayı vakfettiği görülmektedir. Vâkıf, adı geçen dükkânlar ve mağazaların müteveli tarafından kiraya verilmesini istemiştir.⁸⁰ Yine aynı kayıтта el-Hâc Aḥmed Ağa'nın 7000 kuruş nakit para vakfettiği görülmektedir. Bu zat, zikredilen 7000 kuruş müteveli tarafından "onu on bir buçuk kuruş" (%15) hesabıyla istirbâh⁸¹ olunmasını istemiştir.⁸² Bu bağlamda vâkıf kiralama ve istirbâh usulüyle elde edilen bu gelirlerin vakfiyede geçen koşullara uygun olarak ilgili yerlere kullanılmasını istemiştir. el-Hâc Aḥmed Ağa'nın vakıf gelirlerinin nereye ne kadar sarf olunacağı konusu vakfın şartları başlığı altında ele alınacaktır.⁸³

5. Leblebici Sarı es-Seyyid el-Hâc Aḥmed Ağa Vakfının Şartları

Bir vakfın amacını, idarî ve hukukî şeklini şer'î hükümlerin izin verdiği ölçüde, kuruluşundan itibaren belirleyen kişi vakıf kurucusudur. Vâkıf, vakfiyesinde vakfın yönetim ve işleyiş şeklini kendisi belirlemiştir.⁸⁴ Vakıf kurucularının buradaki temel amacı vakfın yönetimi, hizmetlerin aksamaması ve devamlılığın sağlanması içindir. Vâkıf, vakfa konu olan mülkünden kimin ne şekilde istifade edeceği; gelirlerin nasıl toplanacağı ve

⁷⁸ VGMA, Defter no 581, Sayfa no 35, Sıra no 35.

⁷⁹ Recep Ayhan, "Siirt Ulu Camii Vakfı (1855-1907)," 92.

⁸⁰ VGMA, Defter no 581, Sayfa no 35, Sıra no 35.

⁸¹ (a.i. ribhden) fâize yatırma, fazla fâizle para verme, verilme. Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, 530; Vakıfnamelerde geçen, "murâbaḥa-i mer'iyye", "mu'âmele-i şer'iyye", "ilzâm-ı ribih", "ribih" ve "istirbâh" gibi hukuk terimlerine bakıldığında, paranın ribih (kâr) getiren bir şekilde işletilmek istendiği açıkça görülebilir. Bkz. İsmail Kurt, "Para Vakıfları ve Davut Paşa Mahkemesi'nde Kayıtlı Para Vakfiyeleri," 17.

⁸² VGMA, Defter no 581, Sayfa no 35, Sıra no 35.

⁸³ Vakfiyede "...zıkr olunan dekâkin ve mahzenler/mağazalar bâ yed-i müteveli hasebü'l-âde icâre-i şer'iyye ile âhere icâr ve meblağ-i mezbûr yedi bin guruş dahî rehn-i kâvi veya kefil-i melî ile onu on bir buçuk hesâbı adı geçen üzere âla-vechî'l-helâl istirbâh ve istiğlâl olunub hâsıl olan rub' ve ribh ve galleden..." olarak geçmektedir. Bkz. VGMA, Defter no 581, Sayfa no 35, Sıra no 35.

⁸⁴ Hasan Yüksel, "Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatında Vakıfların Rolü Üzerine Bir Araştırma (1585-1683)," (doktora tezi), 134.

bu yetkinin kimlere verileceği; hayır kurumlarının yönetimi ve yardımcı hizmet personellerinin yetki, görev ve sorumluluklarının neler olduğuna dair bilgileri kayıt altına aldırılmıştır.⁸⁵

Vakıf kurucuları kurdukları vakfa gelir getirecek “menkul” ve “gayr-i menkullerin” işletim usullerini vakfiyelerine kaydettirmiş ve vakıflarının bu hükümler doğrultusunda yönetilmesini istemişlerdir. 18. yüzyıl vakıf müesseselerini çalışan Bahaeddin Yediyıldız yapmış olduğu vakfiye incelemelerine göre; vakıflarda çok farklı işletme türlerinin bulunmasına rağmen aslında tek bir işletim sistemi olan kiralama usulünün kullanıldığını belirtmiştir.⁸⁶

Vakfiyesinden anlaşıldığı kadarıyla el-Ḥâc Aḥmed Ağa, yukarıda zikr edilen vakıf gelirlerinden;

Senelik 390 kuruşu medresenin müderrisine,

Senelik 10’ar kuruştan aylık 110 kuruş revan ücreti olarak medresede bulunan talebelere,

Senelik 300 kuruş camide imam olanlara,

Senelik 140 kuruş camide hatip olanlara,

Senelik 100’er kuruş müezzin olanlara,

Senelik 30’ar kuruş müteveli olanlara,

Senelik 37’şer kuruş devir-hân olanlara,

Senelik 150 kuruş caminin aydınlatılmasında kullanılan mum ve yağ için verilmesini istemiş,

Geri kalan gelirin müteveli tarafından cami ve medresenin tamir ve onarımı için kullanılmasını,

Bu masraflardan para artar ise istirbâh olunmasını,

el-Ḥâc Aḥmed Ağa, vakfın tevliyetinin (mütevellilik görevinin) hayatta oldukça kendisinde bulunmasını, kendisinden sonra evlatlarına, evlatlarının nesli kesilir ise öz kardeşi olan Seyyid İsmâ‘îl’e ve onun çocuklarına, onların da nesli tükenmesi halinde güvenilir ve dindar bir kişiye verilmesini şart koşmuştur.⁸⁷

⁸⁵ Yasin Yılmaz, *Örfizâde Vakfı*, 75; Vakıftan yararlanan kişilere “mevķūfun ‘aleyh, maşārıf-ı vakf veya meşrūtun leh” denilmektedir. Ayrıntısı için bkz. Yasin Yılmaz ve Hilal Aydemir, *Erzurum Şeyhler Vakfı ve Külliyesi*, 157.

⁸⁶ Yediyıldız, *Türkiye’de Vakıf Müessesesi*, 135.

⁸⁷ VGMA, Defter no 581, Sayfa no 35, Sıra no 35.

6. Vakfiyedeki Şahitler

Vakfiyeler, mahkemelerde şahitler huzurunda kadı tarafından kayıt altına alınmıştır.⁸⁸ Kadı tarafından mahkemede hazırlanan vakfiyenin aslı vakfı kuran kişiye verilmiş, diğer nüshası da sicil defterine kaydedilmiştir.⁸⁹ Bu kayıtlarda şahitlerin lakapları, isimleri ve meslekleri yer almaktadır.⁹⁰ el-Ĥâc Aĥmed Aġa vakfiyesinde şahitler sıralı şekilde;

Hala me'zûn bi'l-iftâ (müftü) Hoca Ĥüseyin Efendizâde 'Abdullâh Efendi,
es-Seyyid Mehmed Şakir Beġ,

Ser-bevvâbîn-i 'âliden el-Ĥâc Abdûlbakizâde Osman Aġa,

Mollazâde Abdüleĥad,

Turuncuzâde Mehmed Aġa,

Şişman Mustafa Aġa,

Şeftalizâde Aĥmed Aġa ve mahtumu Ebû Bekir Aġa,

el-Ĥâc Aĥmed Efendi,

Necîb Efendizâde eş-Şeyĥ 'Alî el- Ġâlib Efendi ve diğerleridir.

Vakfiyede bulunan şahitlerin unvanlarından hareketle; ilk şahidin vakfiyenin düzenlendiği tarihte müftü, üçüncü şahidin ise kapıcıbaşı olduğu sonucuna varılabilir. Diğer şahitlerin unvan ve lakapları da şehirle ilgili nüfus ve temettuat defterleri ve benzeri kaynaklarla birlikte değerlendirildiğinde birtakım ipuçları verebilir.⁹¹

Sonuç

19. yüzyıl Osmanlı vakıf eserlerinden biri olan el-Ĥâc Aĥmed Aġa Vakfı, Afyonkarahisar'da Fakihpaşa Mahallesi, Tuz Pazarı Caddesinde konumlanmıştır. Yapıya ait ilk vakfiyeye göre vakfın hizmet verdiği külliye; cami ve ona bitişik olarak inşa edilmiş medreseden meydana gelmektedir. Bu medresede bir bab dershane ve on bir talebe hücreyi yer almaktadır. el-Ĥâc Aĥmed Aġa'nın, vakfettiği mal ve mülkün kiralınması, işletilmesi, gelirlerinin nereye ne şekilde harcanacağı, vakıf görevlileri ve personele ne kadar ücret verileceği hakkında ayrıntılı olarak açıklama yaparak sunduğu şartları, kadı tarafından kabul edilerek tescil edilmiştir. Adını banisinden ve bulunduğu yerden alan el-Ĥâc Aĥmed Aġa Camii ve medresesi 1909 yılında

⁸⁸Abdurrahim İstemi Saylam, "Vakfiyeler Işığında Anadolu Beylikleri Dönemi Vakıflarında Yemek Kültürü ve Sosyal Yardımlaşma ile İlgili Örnekler," 60.

⁸⁹Kübra Abazi, "XVII. Asrın İlk Çeyreğinde Bursa'da Kadınlar Tarafından Kurulan Vakıfların Kuruluş Amaçları ve İşleyişleri," (yüksek lisans tezi), 1.

⁹⁰Yüksel, "Vakfiye," *DİA*, 42: 469.

⁹¹VGMA, Defter no 581, Sayfa no 35, Sıra no 35.

Yoncaaltı Pazarı mevkiinde meydana gelen yangın esnasında yok olmuştur. Bu nedenle bahsettiğimiz yapılar, 1910 yılında Boğazade Hacı Aḫmed tarafından asıllarına uygun olarak aynı işlev ve formatta yeniden inşa edilmiştir.

el-Ḥāc Aḫmed Aḡa vakıf eserleri, her ne kadar özgün halini kaybetmiş olsa da, yapının ilk haline ait vakfiye kayıtları günümüze ulaşmayı başarmıştır. Mevcut arşiv belgelerinde; yapının ilk banisi, meydana geldiği yıl, cami ve medresenin özgün halinde kullanılan malzemeler ve durumları, vakıf yönetimi, vâkıfın vakfiyesinde belirttiği şartları, müderris ve görevlilerin ücretleri, aldıkları zamlar ve talebelerin durumları gibi birçok konu hakkında önemli bilgiler yer almaktadır. Bununla birlikte vâkıf el-Ḥāc Aḫmed Aḡa'nın, kendisinin ölümü halinde, vakfın idaresinde aksaklık yaşanmaması için yerine geçecek kişileri dahi belirterek gerekli önlemleri aldığı görülmektedir. Bu nedenle incelediğimiz el-Ḥāc Aḫmed Aḡa vakfiyesinde yer alan bilgilere dayanarak, Osmanlı Devleti'nde güçlü ve düzenli bir vakıf müessesinin var olduğunu, yerine getirilen hizmetlerin birbirine bağlı olarak gerçekleştirildiğini ve görevlerin aksamaması adına belirli bir mevzuata göre işleyişin ve sürekliliğin sağlandığını söylemek mümkündür.

Çıkar Çatışması / Conflict of Interest:

Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir. / The authors declared that there is no conflict of interest.

Finansal Destek / Grant Support:

Yazarlar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. / The authors declared that this study has received no financial support.

Yazar Katkıları / Author Contributions:

Saim Savaş %50, Gül Çiçek %50

KAYNAKÇA

Arşiv kaynakları

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Defter no 581, Sayfa no 35, Sıra no 35.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Defter no 187, 2128.

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, Defter no187, 2553-2557.

Araştırma Eserleri

Abazi, Kübra. "XVII. Asrın İlk Çeyreğinde Bursa'da Kadınlar Tarafından Kurulan Vakıfların Kuruluş Amaçları ve İşleyişleri." Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa, 2016.

Acar, Türkan. "Tabhaneli Camilerin Tipolojisi Üzerine Bir Deneme." *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 28 (2013): 303-326.

Akbulut, İlhan. "Vakıf Kurumu, Mahiyeti ve Tarihi Gelişimi." *Vakıflar Dergisi* 30 (2007): 61-72.

- Akgündüz, Ahmed. *İslâm Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*. İstanbul: OSAV, 1996.
- Alkan, Mustafa. "Softa." *DİA*, 37: 342-343.
- Arslanboğa, Kadir. "Osmanlı Devleti'nde Vakıf Yönetiminde Tevliyet: İstanbul Örneği." *Yönetim Bilimleri Dergisi* 16: 32 (2018): 551-558.
- Ateşçelik, Ali. "648 Numaralı Karahisar-ı Sahib Şer'iyye Sicili." Yüksek Lisans Tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyon, 2014.
- Ayhan, Recep. "Siirt Ulu Camii Vakfı (1855-1907)." *Vakıflar Dergisi* 58 (2022): 89-105.
- Berki, Ali Himmet. *Vakfa Dair Yazılan Eserlerde Vakfiye ve Benzeri Vesikalarda Geçen İstilah ve Tabirler*. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Neşriyatı, 1966.
- Bayartan, Mehmet. "Osmanlı Şehirlerinde Vakıflar ve Vakıf Sisteminin Şehre Kattığı Değerler." *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, 10:1 (2008): 157-175.
- Bozkurt, Nebi. "Medrese." *DİA*, 28: 323-327.
- Bozkurt, Nebi. "Müdürris." *DİA*, 31: 465-467.
- Bursalı Mehmed Tâhir Bey. *Osmanlı Müellifleri*. 3. Haz. İsmail Özen. İstanbul: Meral Yayınları, 1975.
- Çeşmeli, İbrahim. "Orta Asya Camilerinde Tipoloji (7-13. Yüzyıllar)." Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul, 2005.
- Çevrimli, Nilgün. "Vakfiyelere Göre 15.-19. Yüzyıllarda İstanbul'da Ev Tanımlarına İlişkin Bir Değerlendirme." *Turkish Studies* 9: 10 (2014): 315-333.
- Demirci, Mustafa. "Abbasiler Döneminde Vakfın Gelişimi ve Hanefiler ile Malikiler-Şafiler Arasında Vakıf Tartışmaları." *Vakıflar Dergisi* 57 (2022): 9-34.
- Develioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara: Aydın Kitapevi Yayınları, 2015.
- Dögüş, Necati. "Osmanlılarda İmamlık Müessesesi ve Vakıflar." *İslam Medeniyeti Araştırmaları Dergisi* 6:1 (2021): 22-65.
- Eker, Hatice. "İstanbul'un Fethi'nin Osmanlı Cami Mimarisi Üzerindeki Etkileri." *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 9:43 (2016): 728-732.
- Furat, Ahmet Hamdi. "İslam Hukukunda Vakıf Akdinin Bağlayıcılığı." *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 27 (2012): 61-84.
- Gögebakan, Gökür. "XVI. Yüzyılda Malatya Kazasında Vakıflar ve Vakıf Görevlileri." *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 10:10 (1999): 59-86.
- Güler, Mustafa ve Aktuğ Kolay, İlknur. "12. Yüzyıl Anadolu Türk Camileri." *İTÜ Dergisi* 5:2 (2006): 83-90.
- Günay, Hacı Mehmet. "Vakıf." *DİA*, 4: 475-479.
- Gündüz, Samettin ve Aydın, Yunus. "İslam'da Vakıf Müessesesi: Selçuklu ve Osmanlılarda Vakıflar." *Türk Dünyası Araştırmaları* 164 (2006): 131-137.
- İpşirli, Mehmet. "Medrese." *DİA*, 28: 327-333.
- İpşirli, Mehmet. "Ârif Efendi, "Meşrepzâde." *DİA*, 3: 365.
- Kılıç, Ümit. "Osmanlı Teşkilat Tarihi." *İlmiye Teşkilatı*, ed. Tufan Gündüz, içinde 273-315. Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.

- Kıvrım, İsmail. "Osmanlı Dönemi Konya Vakıfları", *Konya Vakıfları*, ed. Caner Arabacı, içinde 11-152. Konya: Anadolumatbaa42, 2021.
- Kocaoğlu, Burak. "Osmanlı Devleti'nde Bazı Önemli Sivil ve Askeri Yapıların Aydınlatılması." *ETÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 3:6 (2018): 89-95.
- Koepf, Hans. "Osmanlı Kubbeli Camileri Üzerine Tipolojik Bir Deneme." Çev. Ayla Gülsen-Ömer Gülsen. *Yapı Dergisi* 58 (1982): 19-48.
- Kurt, İsmail. "Para Vakıfları ve Davut Paşa Mahkemesi'nde Kayıtlı Para Vakfiyeleri." *Prof. Dr. Sacit Adalı'ya 65. Yaş Armağanı*, ed. Osman Nuri Özalp, içinde 179-214. İstanbul: Filiz Kitabevi, 2010.
- Küçükaşçı, Mustafa Sabri. "İmam." *DİA*, 22: 178-181.
- Küçükaşçı, Mustafa Sabri. "Müezzin." *DİA*, 31: 491-494.
- Küçükaşçı, Mustafa Sabri. "Seyyid." *DİA*, 37: 40-43.
- Kütükoğlu, S. Mübahat. *Osmanlı Belgelerinin Dili*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2013.
- İmam Nevevî. *Riyâz'üs Sâlihîn Tercümesi 2*, Çev. İhsan Özkes. İstanbul: Merve Yayınevi, 1992.
- Okuyan, Abdurrahman. "Türk-İslam Medeniyetinde Vakıf Müessesesi: Bayburt Örneği." *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 45 (2018):115-149.
- Önkal, Ahmet ve Bozkurt, Nebi. "Cami." *DİA*, 7: 46-56.
- Özgüdenli, Osman Gazi. "Vakfiye." *DİA*, 42: 465-466.
- Özmel, İsmail. "Kayyım." *DİA*, 25: 107-108.
- Özpunar, Hasan. *Bir Zamanlar Afyonkarahisar*. Afyonkarahisar: Afyonkarahisar Belediyesi Kültür Yayınları, 2014.
- Öztank, Nimet "Yoncaaltı Cami ve Medresesi'nin Mimari Özelliklerinin İncelenmesi", *Mimarlık ve Yaşam Dergisi* 6:2 (2021): 595-613.
- Öztürk, Nazif. "Mütevelli." *DİA*, 32: 217-218.
- Pakalın, Mehmet Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1983.
- Peker, Ali Uzay. "Mimar Sinan'dan Öğrenmek: Cami Tasarımında Özgünlük Arayışına Yanıtlar." *1. Ulusal Cami Mimarisi Sempozyumu*, (2012): 263-272.
- Saylam, Abdurrahim İstemi. "Vakfiyeler Işığında Anadolu Beylikleri Dönemi Vakıflarında Yemek Kültürü ve Sosyal Yardımlaşma ile İlgili Örnekler." *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi* 1 (2017): 57-70.
- Tanman, M. Baha. "Hücre." *DİA*, 18: 455-456
- Taşkın, Ünal. "Klâsik Dönem Osmanlı Eğitim Kurumları." *The Journal Of International Social Research* 1:3 (2008): 343-366.
- Telli, Hasan. "Osmanlı Döneminde Bazı Filibe Vakıfları." Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2002.
- Uşşak, Cemal. *Kütüb-i Sitte'den Seçme Hadisler*. İstanbul: Nesil Yayınları, 2015.
- Yediyıldız, Bahaeddin. "Vakıf." *DİA*, 42: 479-486.
- Yediyıldız, Bahaeddin. "Vakıf İstihlaları Lügatçesi." *Vakıflar Dergisi* 17 (1983): 55-60.

- Yediyıldız, Bahaeddin. *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi*. Ankara: Türk Tarık Kurumu Yayınları, 2003.
- Yediyıldız, Bahaeddin. "Vakıf." *Milli Eğitim İslâm Ansiklopedisi (MEBİA)*, 13: 153-172.
- Yılmaz, Yasin. "Vakıf Kurumunun Dayandığı Temel Referanslar ve Zürri Vakıfların Vakıf Sistemindeki Yeri." *Dinî Araştırmalar* 17:44 (2014): 43-66.
- Yılmaz, Yasin. *Örfizâde Vakfı*. Ankara: Semih Ofset Matbaacılık, 2012.
- Yılmaz, Yasin. *Kanûnî Vakfiyesi Süleymaniye Külliyesi*. Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 2008.
- Yılmaz, Yasin ve Aydemir, Hilal. *Erzurum Şeyhler Vakfı ve Külliyesi*. Ankara: Semih Ofset, 2019.
- Yüksel, Ahmet Turan. "Türk-İslâm Medeniyetinde Vakıfların Yeri ve Önemi." *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat fakültesi Dergisi* 13:13 (2002): 47-54.
- Yüksel, Hasan. "Osmanlı Sosyal ve Ekonomik Hayatında Vakıfların Rolü Üzerine Bir Araştırma (1585-1683)." Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 1990.
- Yüksel, Hasan. "Vakfiye." *DİA*, 42: 467-469.
- Zengin, Mahmut ve Cevherli, Kübra. "Osmanlı Medrese Sisteminde Eğitim-Öğretim Kadrosu Üzerine Bir Değerlendirme." *Osmanlı Medreseleri: Eğitim, Yönetim ve Finans*. ed. Fuad Aydın vd., içinde175-194. Sakarya, 2017.

EK-1: Leblebici Sarı es-Seyyid el-Hâc Ahmed Ağa Vakfiyesi (Ankara VGM. Arşivi).

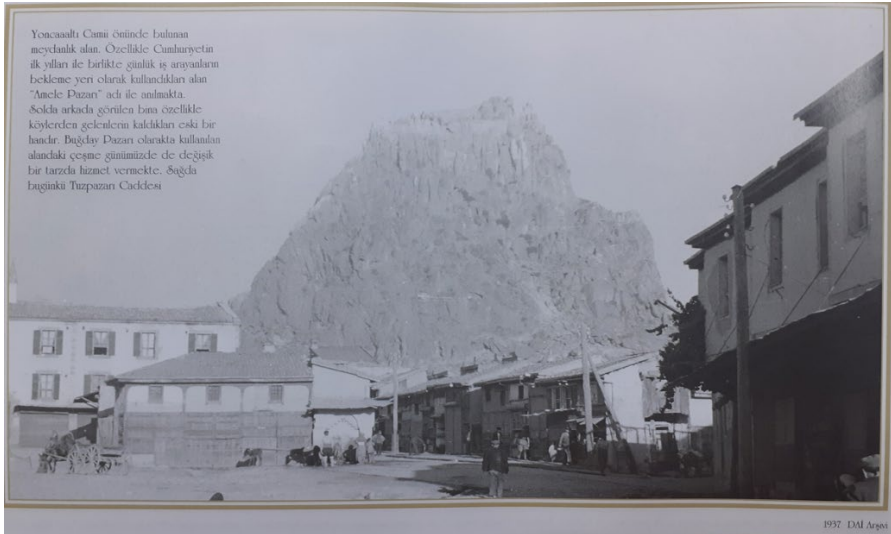

Özpınar, Hasan. *Bir Zamanlar Afyonkarahisar*, 132.

Özpınar, Hasan. *Bir Zamanlar Afyonkarahisar*, 242.

Yoncaaltı Camii yeni halıyla yapılırken. Dış cephe süslemelerinin üzeri sonradan sıva ile kapatılmıştır.

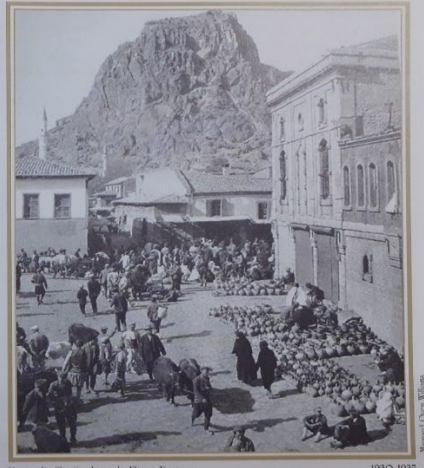
1910 Foto: Şeref Koleksiyonu

Özpunar, Hasan. *Bir Zamanlar Afyonkarahisar*, 56.

Yoncaaltı Camii ve meydan

1935 - 1940 O. Tevzi Arabacı Arşivi

Yoncaaltı Camii arkasındaki Dazar Yeri

1930-1935

Harvard Open World

Özpunar, Hasan. *Bir Zamanlar Afyonkarahisar*, 57.

Özpınar, Hasan. *Bir Zamanlar Afyonkarahisar*, 238.

Yoncaaltı Camii önü, Tuzpazarı Caddesi'nin görünümü. Özpınar, Hasan. *Bir Zamanlar Afyonkarahisar*, 253.